

УДК 152.3+152

РОЗВИТОК ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ АНАЛІЗУ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Галина Католик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua*

Головна мета в педагогіці сьогодні – виховання творчої, талановитої індивідуальності, яка є здатною до саморозвитку, компетентності. Для вирішення цього питання важливо розумітись на ознаках обдарованості і відповідним чином стимулювати їх, створювати відповідні навчальні системи. У статті пропонується ряд наукових рекомендацій для розвитку обдарованості. Стаття містить також аналіз навчальних систем (у Львівській області), які орієнтовані на підтримку розвитку обдарованості дитини.

Ключові слова: здібність, обдарованість, навчальні системи для розвитку обдарованості.

Велике значення для прогресу й розвитку цивілізації мають обдаровані люди. У будь-який час розвитку суспільство повинно бути зацікавлене в них, адже надії на покращання умов життя пов'язані саме з творчо мислячими молодими людьми. А між тим у дитинстві їм часто не давали, а іноді й тепер не дають розкритися, і навіть гірше: дитину, що мислить не так, як усі, хоч би що там було, намагаються втиснути в певні рамки.

Головною метою в педагогіці сьогодні є виховання особистості, здатної жити в цивілізованому демократичному суспільстві, спроможної до саморозвитку, конкурентноздатності.

Вивчаючи досвід людської історії, помічаємо: ще в давні часи пріоритет надавався мислячим людям, а не накопичувачам і відтворювачам знань. “Багато-знання розуму не навчає” – відзначав ще на світанку філософії Геракліт Темний з давньогрецького міста Ефеса. “Будь-який, навіть тупий та обмежений розум, – продовжує Кант, – може за допомогою навчання досягнути навіть ученості”. Але таким багатознаючим і навіть розумним людям часто не вистарчає здібностей судження, нерідко стрічаємо і дуже вчених мужів, які, застосовуючи свою науку, на кожному кроці виявляють брак аналітичного й синтезуючого мислення.

“Розум” (мудрість) – це не знання само по собі, не сукупність відомостей, що закладені освітою в пам'ять, не інформація та не сукупність правил сполучення слів зі словами, термінів з термінами. Це насамперед уміння правильно розпоряджатись знаннями, уміння співвідносити ці знання з фактами й подіями реального життя, об'єктивної реальності. “Головне – самостійно ці знання здобувати, наповнювати”, – підкреслює відомий філософ Ільєнков (1977 р.).

На Європейській конференції з проблем вивчення обдарованих дітей (10–13.11.1988 р., Цюрих, Швейцарія) були визначені два основні методологічні підходи до оцінки дослідницьких даних саме про таких дітей.

Перший підхід. Порівнюються ті властивості особистості, які проявляються як певний психологічний профіль (К. Хеллер) її потенційних творчих можливостей. Так, у Дж. Рензуллі індивідуальний профіль проявляється як своєрідність таких характеристик особистості: відданість, наполегливість, нестандартність розв'язків та високий інтелектуальний потенціал здібностей.

Другий підхід. Він спрямований на вивчення якісних характеристик творчого процесу в учнів обдарованих, менш обдарованих та середніх (зокрема зіставляються пам'ять, ієрархія когнітивних операцій тощо).

На стику обох підходів проводяться нові дослідження, у яких зіставляються творчі можливості, пов'язані як з властивостями особистості, так і з індивідуальними особливостями пам'яті, мислення, навичок і вмінь.

Для розуміння терміну “обдарованість” важливо звернутись до юнгеніанського розуміння цього феномена. Проблема обдарованої дитини вкрай важка. Мало розпізнати в дитині хорошого учня. У багатьох випадках ми маємо зворотне – такий учень може мати негативну шкільну характеристику, у якій виділяються, скажімо, незібраність, безпутність, халатність, неухважність, бешкетливість, свавільність та ін. Юнг зазначає, що іноді зовнішнім спостереженням буває важко відрізнити обдаровану дитину від “розумово відсталої”. Обдаровані діти далеко не завжди рано визрівають, інколи мають сповільнений хід розвитку, тому обдарованість тривалий час залишається латентною. І навпаки, часто педагоги вирізняють обдарованості в тих дітей, які потім виявляються в кращому випадку посередніми людьми.

Зафіксувати обдарованість може тільки тривале спостереження як у школі, так і вдома. В обдарованих дітей неухважність, розхлябаність і “сонливість” виступають як психологічні захисні механізми проти зовнішніх впливів, мета яких – спокійно й без перешкод віддатись внутрішнім процесам фантазії.

Треба зазначити й показники обдарованості:

1. *Інтелектуальна сфера*: а) якість фантазії (розрізняємо мудру й “пусту” фантазію), направляючі моменти якої – оригінальність, послідовність, інтенсивність, витонченість фантазії, можливість (потенціал) реалізувати її в житті; б) ступінь і якість інтересу в цілому; в) “душевна” схильність обертатись у широкому діапазоні протиріч та протилежностей.

2. *Моральна сфера* (спектр відчуттів): а) феномен хибної обдарованості в дівчаток полягає в максимальній адаптації до шкільної системи і до вчителів зокрема. У результаті такої адаптації дитини в учителів виникає думка про особливу її обдарованість. Але як тільки припиняється вплив особистості вчителя, припиняється “обдарованість”; б) гармонійний розвиток обдарованої дитини висуває певні вимоги до психологічної, інтелектуальної, моральної та артистичної сприйнятливості педагога.

Творчий потенціал обдарованої дитини, на жаль, може з успіхом діяти як конструктивно, так і деструктивно. Повернеться він добром чи злом – це вирішує тільки моральна особистість.

Отже, виникає питання не тільки про те як учити обдаровану дитину, але також – як виховувати її?

Розглянемо ці питання за порядком. Навчально-розвивальні моделі й програми для стимулювання розвитку обдарованості в дітей мають дотримуватись насамперед таких основних філософсько-психологічних принципів, необхідних для розширення кругозору й усвідомлення єдності і взаємозв'язку подій і явищ: 1) оцінка різноманітності історичних шляхів і соціальних систем різних народів у світовій спільноті; 2) розуміння комунікативних теорій, особливої ролі масової інформації; 3) увага й участь у важливих світових культурних подіях; 4) сприйняття світу як системи, де можливе глобальне планування; 5) розуміння основних принципів динаміки світу (ріст і розвиток може відігравати як конструктивну роль, так і деструктивну); 6) сприйняття співробітництва й компромісу як складової частини світового процесу розв'язання проблем.

Досягти найкращого виконання цих принципів можливо завдяки використанню третього типу навчання (за Гальперінім) – при цьому навчити дитину так аналізувати об'єкт, щоб вона могла самостійно встановлювати систему орієнтирів, необхідних для правильного виконання завдань з даного кола явищ.

Освітні тенденції світової цивілізації нарешті розпочали свій хід і в Україні. Триває реформування державної системи освіти на нових засадах – створення й організації діяльності середніх навчально-виховних закладів освіти різних типів.

Переосмислюються цінності, долаються консерватизм і стереотипи педагогічного мислення. У формуванні інтелектуального потенціалу (поряд із загальноосвітніми) усе помітніше місце займають середні заклади нового типу – гімназії, ліцеї, авторські приватні школи, спеціалізовані загальноосвітні школи.

Нормативними документами визначено, що навчальні заклади нового типу створюються для пошуку технологій з метою розвитку й виховання обдарованих і талановитих дітей. Школи нового типу – це справжні експериментально-пошукові лабораторії апробації нового змісту освіти, педагогічних технологій, глибокого осмислення інноваційних процесів у навчально-виховній роботі.

Зазначимо, що у Львівській області ще в 1991–1992 рр. була прийнята програма “Обдаровані діти”. Початком цього великого проекту було відкриття фізико-математичного ліцею й відродження Першої академічної гімназії у Львові. За роки розвитку програми напрацьовано достатньо матеріалу для концептуального забезпечення якісного навчання обдарованих дітей. Почнемо з того, що на Львівщині вже існує велика мережа закладів нового типу. Уже в 2000 році, зокрема, працювали 13 гімназій, де кількість учнів становила 4300, 9 ліцеїв з кількістю учнів – 2424, серед них: Львівський обласний фізико-математичний ліцей при ЛНУ, Львівська академічна гімназія при університеті “Львівська політехніка”, Львівська гуманітарна гімназія, Львівський ліцей менеджменту, Львівський економічний ліцей, Дрогобицька українська регіональна гімназія, Стрийська українська регіона-

льна гімназія ім. А. Шептицького, Жидачівська гімназія ім. Партицького, Сокальська районна гімназія, Буська державна гімназія, Бориславська гімназія, Рава-Руська гімназія, Природничо-технічний ліцей с. Крукеничі, Дрогобицький педагогічний ліцей при Дрогобицькому педагогічному університеті, Вузьлівський ліцей, Золочівський ліцей.

За час демократичної системи розвивається мережа приватних шкіл з загальною кількістю класів 82 та кількістю учнів 838. Це Львівська українська приватна гімназія, Приватна авторська школа Чумарної, Єврейська приватна школа, Школа бізнесу "777", Школа "Відродження" та ін. Крім того, у сільських школах (класах) з поглибленим вивченням окремих предметів навчається 13900 учнів.

Результати навчання й виховання у школах нового типу є вищими, ніж у загальноосвітніх. І не тільки тому, що добір учнів здійснюється за конкурсом, а й тому, що навчальний процес здійснюється на якісно новій основі, на гуманістичних засадах при високій навчальній активності всіх учнів класу.

Педагогічні колективи, які працюють у цих закладах, створюють нові програми, спеціально орієнтовані на навчання обдарованих дітей, керуючись при цьому новим розумінням навчального процесу й особистісного розвитку дитини. Ураховуються конкретні психолого-педагогічні вимоги до програм та організації навчальної діяльності шляхом таких змін:

1. Розширення кола дисциплін, безпосередньо пов'язаних з творчістю. Це насамперед дисципліни, пов'язані з образотворчою діяльністю, а саме: малювання, живопис, ліпка, художнє конструювання тощо. Ці види художньої діяльності не вимагають від учнів тривалого часу для оволодіння навичками виконання (які вони мають отримати, поки творчий запал не згас). Крім того, сам процес оволодіння навичками образотворчої діяльності включає в себе тренувальні елементи, необхідні в будь-якому виді творчості, як-от: розвиток сприймання і бачення, тренування зорово-рухових навичок, розвиток фантазії, залучення дітей до безпосередньої творчості.

2. Розширення міжпредметних зв'язків. Інтеграція різноманітних дисциплін сприяє розвитку в дітей здібностей до широкої категоризації до встановлення зв'язків між віддаленими явищами.

3. Залучення до програми з окремих предметів своєрідних творчих і проблемних завдань.

Між ліцеями й гімназіями та вищими навчальними закладами існують відповідні угоди про пільгові умови вступу до них для учнів в "Львівська Політехніка" та Управлінням освіти Львівського міськвиконкому; 2) установа угода між Українським державним лісотехнічним університетом та Крукеницьким природничо-технічним ліцеєм; 3) договір про співпрацю з Національною академією управління та приватною школою "777"; 4) угода про співпрацю Дрогобицького педагогічного ліцею із Львівським інститутом внутрішніх справ; 5) угода про співпрацю Дрогобицького педінституту ім. І. Франка з ліцеями й гімназіями; 6) угода Львівського медичного університету зі Стрийською гімназією

ім. А. Шептицького і СШ №88 м. Львова; 7) угода про співпрацю ЛНУ з ліцеями й гімназіями.

В області створені навчально-виховні комплекси для обдарованих та талановитих дітей на базі вищих навчальних закладів із структурою: *вищий навчальний заклад – гімназія (або ліцей)*.

За наказом Міністерства освіти від 29. 02. 2000 р. випускники гімназій, ліцеїв, що входять до навчально-виховних комплексів на базі вищих навчальних закладів, мають пільги при вступі до відповідних вищих навчальних закладів. Якщо в атестаті випускника оцінки “5” і “4”, то вступ за співбесідою.

З метою пошуку й підтримки талановитих школярів, активізації творчої діяльності вчителів, подальшого вдосконалення навчання й виховання обдарованої молоді вже декілька десятків років проводяться предметні учнівські олімпіади. Це найбільш масова форма роботи зі здібними дітьми в області, в Україні. В олімпіадах мають змогу брати участь учні 8–11 класів (до 30% школярів). З 1992 року створено можливості для участі школярів України в міжнародних олімпіадах. За період з 1995 року 132 українські школярі вибороли 102 медалі (17 – золотих, 40 – срібних, 45 – бронзових). Зокрема, у 1999 році в міжнародних учнівських олімпіадах взяли участь 26 школярів України й вибороли 23 медалі. Це складає 90% (у минулому році 80%). Збільшилась (порівняно з минулим роком) кількість нагороджених на олімпіадах золотими й срібними медалями (65% проти 35%). З 1999 р. всі учасники міжнародних олімпіад отримують стипендії Президента України.

Відповідно до Указу Президента “Про відзначення призерів і учасників Міжнародних учнівських олімпіад та їх учителів” від 05. 02. 2000 р., вчителям, які підготували призерів міжнародних учнівських олімпіад може бути присвоєно почесне звання “Заслужений учитель України”, або відзначено їх державними нагородами.

За останні роки відзначається тенденція успішної участі у предметних олімпіадах учнів гімназій, ліцеїв, навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів. Тому вдосконалюємо методику відбору дітей для зарахування до цих закладів, дбаємо про добір педагогічних кадрів. Відчувається гостра потреба в законодавчому порядку встановлення матеріального заохочення педагогів шкіл нового типу, а також інтенсифікації обміну кращим досвідом їх діяльності.

Для обдарованих дітей утвердилась позашкільна форма навчання. Працює обласна позашкільна установа – Мала академія наук (заснована в 1978 р.), яка займається розвитком творчих здібностей учнів 7–11 класів; виховує особистість; надає додаткові знання з обраних предметів; залучає старшокласників до посиленої науково-дослідницької діяльності; сприяє свідомому вибору майбутньої професії; формує майбутній потенціал України.

У секціях Львівської обласної МАН лише в 1999 р. навчалось 4500 учнів; у Львівській обласній МАН – 947 учнів; в очно-заочній школі – 320 учнів сільських шкіл; у філіях – 2500 учнів. Науково-дослідницькою роботою у Львівській обласній МАН займалося 702 учні.

Навчання дітей у Малій академії здійснюється викладацько-професорським складом вищих навчальних закладів області. Тут працюють 42 викладачі, з них – 14 доцентів, 2 – професори наук.

За кількістю призових місць команда Львівської МАН посіла 5 місце серед інших областей на третьому етапі Всеукраїнського конкурсу захисту науково-дослідницьких робіт учнів МАН України.

Неможливо обминути ще й систему позашкільних закладів, зокрема Палаці і Будинки учнівської творчості, Школи мистецтв. Тут діти мають можливість отримати додаткові знання, отже й розвинути свої потенційні творчі можливості. У гуртках і творчих студіях з дітьми працюють досвідчені фахівці-гуртківці – випускники університетів і академій. Усього цими закладами залучено тепер до 90 тис. учнів, які розвивають тут свої здібності.

В області запроваджена система літніх шкіл, де учні шкіл і студенти вищих навчальних закладів мають можливість активного інтелектуального розвитку завдяки навчанню у відповідних фахівців, які володіють спеціалізованими системами засвоєння знань.

Зосереджуємо увагу на тому, щоб з дошкільного віку розвивати здібності. Саме тому в системі освіти Львівського регіону впроваджується ряд інноваційних технологій у галузі дошкільної й початкової освіти. Освітні заклади працюють за програмами розвиваючого навчання Занкова, "Ранній інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку" (експериментальний майданчик Управління освіти "Вчимося думати!"), особистісно-орієнтованого навчання (програми "Крок за кроком" та "Обличчям до дитини").

За 1998–2000 рр. Львівським обласним науково-методичним інформаційним центром освіти та Львівським національним університетом імені Івана Франка були проведені дослідження ефективності впливу цих програм на психічний розвиток та формування особистості дитини. Результати позитивні.

Орієнтуємо спеціалістів у галузі навчання обдарованих і талановитих дітей на максимальну місткість навчального процесу.

Перша стратегія. Пов'язана з прискореним засвоєнням обдарованими учнями навчального матеріалу. При цьому існує небезпека, що в дітей може не вистачити часу для ретельного обміркування вивченого, а також для творчості. Крім того, прискорене проходження матеріалу може позбавити дітей можливості зробити вибір.

Друга стратегія. Передбачає стимулювання обдарованих дітей на поглиблене проникнення в навчальний матеріал при більш широкому його охопленні.

Третя стратегія. Пов'язана з якісно іншим навчанням, тобто навчальну програму складає принципово новий зміст, який не є ні продовженням, ні більш широким викладом матеріалів, що включаються до загальноприйнятих навчальних програм.

Однак зауважимо, що попереду ще значна робота щодо позитивного соціального сприймання й визнання здібної особистості. Обдарована дитина, яка навіть отримує спеціалізований курс навчання для обдарованих дітей, далеко не завжди

зреалізує надалі свій потенціал або, можливо, зреалізує його в суспільстві деструктивним чином. І тут варто звернути увагу на давно вже прийнятий на Заході термін “успішна дитина”.

“Успішна дитина” – це особистість, яка здатна успішно здобувати знання й застосовувати їх з найбільшою ефективністю. Сюди входить широкий спектр соціальних і комунікативних умінь, що базуються на знаннях, досвіді, цінностях, які набуваються в процесі навчання (високі моральні якості; вміння діяти адекватно у відповідних ситуаціях; готовність брати на себе відповідальність за свою діяльність; здатність до самовиявлення, критичність до себе, терпиме ставлення до думки інших; готовність аналізувати проблему, розробляти практичні рішення, оцінювати результати діяльності, планувати).

Дослідження показують, що всі ці якості розвиваються в дитини з моменту зачаття і найбільш активно формуються в сім’ї до 6 років. Здійснюючи суспільну реалізацію обдарованої дитини, треба неодмінно звертати увагу й на систему виховання, у якій дитина знаходиться. На формування успішності дитини впливає все, що оточує її: 1) бажаність її в сім’ї; 2) бажаність її статі в сім’ї; 3) стосунки між батьками; 4) спілкування батьків з дитиною; 5) статус дитини в сім’ї; 6) оточення дитини; 7) ступінь любові батьків до дитини; 8) різні форми насильства батьків над дитиною (що в нашій ментальності є особливою проблемою); 9) гіпоопіка або ж гіперопіка; 10) оточення батьків; 11) професія батьків; 12) суспільні цінності в сім’ї; 13) товариство однолітків; 14) джерела масової інформації та ін.; 15) виховні й навчальні заклади, у яких дитина навчається, та інші чинники.

На кожну дитину припадають тисячі об’єктивних і суб’єктивних чинників, які формують ступінь її успішності в житті та відповідну ступінь реалізації її обдарованості. Тому акцентуємо насамперед на тому, що важливим є повернення кожної сім’ї обличчям до своєї дитини (у тому числі маємо на увазі й підтримку перших паростків її обдарованості). Не менш важливою є також підтримка обдарованості випускника у вищій школі, на виробництві. Створити умови й захистити здібного молодого спеціаліста – це завтра одержати нові технології, нові високо-ефективні якості.

EDUCATIONAL SYSTEMS IN THE L'VIV REGION, THAT STIMULATE THE DEVELOPMENT OF A CHILD'S APTITUDE

Galyna Katolyk

*Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska Str., 1
Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.ua*

The main purpose in the pedagogics nowadays is the upbringing of a creative talented personality, which is capable of self-development, competitiveness. It is important to know the indices of aptitude and to make the stimulating educational systems adequate to them for its solution.

The current directions in the development of aptitude in the article are suggested.. The article contains also the analysis of the educational systems in L'viv region.

Key words: aptitude, the indices of aptitude educational-development systems, educational strategies.

Стаття надійшла до редколегії 20. 02. 2002

Прийнята до друку 10. 05. 2003